

Dalripa

© Erik R. Lindström, Örnbo vilffakta 2007

Dalripan är det viktigaste viltet för fjälljägaren. Ripan är också utsatt för andra jägare, både fyrbenta och bevingade. Till detta kommer att den lever i ett besvärligt klimat. Man kan undra hur den klarar sig.

Kalla vintrar

Fjällen är de stora väderomslagens värld. En ripa måste tåla det flesta sorters väder. Det mest extrema upplever den under vintern.

Under en viss temperatur höjer alla "varmblodiga" djur (däggdjur och fåglar) sin ämnesomsättning (energiutnyttjande) för att producera värme. Men det är en sista åtgärd och innebär att energiförråden snabbt går åt. Ripan har inga större fettlager att tära av. Dess fettförråd om bara ca 25 gram räcker t.ex. inte till mer än några få dygns fasta. Alltså krävs även andra anpassningar

Ripans vinterdräkt innehåller en större mängd dun än sommardräkten. Till och med tårna är klädda med värmande fjädrar — något som för övrigt gett riporna deras vetenskapliga namn: *lagopus*= hartass. Så länge temperaturen inte sjunker under minus 6-7 grader räcker också isoleringen av den uppburrade vinterdräkten. I fjällvärlden blir dock vinterkylan ofta betydligt bistrare än så.

Liksom orren i nordliga snörika landskap gräver dalripan ned sig i snön vid kall väderlek. Snön isolerar så bra, att även om det är -30°C alldeles ovanför dess yta, håller sig temperaturen i ripans korta tunnel vid bara -5°C. Där kan den ligga och vänta på bättre väder. Men till slut måste energiförråden fyllas på. Ripan överger snölegan några timmar i gryning och på sen eftermiddag för att beta björk och vide.

Regniga somrar

Även sommarens omväxlande väder har fått att dalripan att utveckla speciella beteenden. Det handlar då mest om de små kycklingarnas problem att hålla temperaturen vid regn och kyla,

Hönsfåglar som dalripan är så kallade "borymmare", vilket innebär att kycklingarna överger boet strax efter kläckning för att följa hönan på födosök i terrängen. De matas således inte av sina föräldrar, utan får själva finna sin föda. Dalripans små kycklingar äter mycket insekter — fjärilslarver, växtsteklar, myror och myggor — men även en hel del blåbärsblommor och andra växtdelar.

Ripkycklingarna har inte förmåga att själva hålla värmen. Som nykläckta riskerar de att frysa ihjäl redan vid normal rumstemperatur, och först vid fyra veckors ålder har deras bröstmuskel växt till sig så mycket att värmen den utvecklar vid arbete räcker för att hålla kycklingen varm vid en yttertemperatur av +5°C eller högre.

Under födosöket tappar kycklingarna därför kontinuerligt kroppsvärme; snabbare ju kallare och våtare vädret är. Men de har en vandrande värmestuga med sig i form av hönan. När deras kroppstemperatur sjunkit till +35°C springer de och lägger sig under henne. De håller reda på var hon är genom att uppmärksamma det kontaktläte hon hela tiden avger. Eftersom alla kycklingarna är ungefär lika stora och kyls av lika fort kommer hönan snart att ha samlat dem alla under sig. Efter en tid känner hon av att de åter blivit varma och reser sig så att de kan ge sig ut och leta mat igen.

Effekter på ripbeståndet?

Extremt kalla och regniga perioder då kycklingarna är små kan det tänkas att de inte hinner få i sig tillräckligt med mat innan de måste ta skydd under hönan igen. De hamnar i en negativ enegispiral som så småningom leder till döden. Sådana år riskerar föryngringen att mer eller mindre misslyckas, vilket i sin tur leder till svaga bestånd på hösten. Årets ungar utgör annars ofta runt hälften av höstbeståndet/-stammen hos flertalet småviltsarter. Och normalt regniga somrar har ingen effekt på höstbeståndet. Då har rovdjurens uttag större betydelse.

Ägg och ungar tas av kråkfågel, hermelin, småvessla och rävar (både fjällräv och rödräv), medan jaktfalk, duvhök och i viss mån även mård, rävar och kungsörn tar halv-vuxna och vuxna fåglar. Av dessa lever hermelinen, vesslan och rävarna främst på smågnagare (lämmel och sork). De senare svänger kraftigt i antal från år till år. Det innebär

att vissa år har rovdjuren fullt av smånagare att äta, medan de andra år får se sig om efter andra byten som ripa. Följden blir att även ripbeståndet svänger med en viss tidsförskjutning. Den här mekanismen bakom ripornas och annat småvilts mer eller mindre regelbundna svängande mellan toppår och bottenår finns beskriven sedan mitten av 1800-talet. Tillsammans med förekomsten av extrema väderleksförhållanden när kycklingarna är små förklarar den en stor andel av variationen i höstbeståndens storlek. Men naturen är variabel och nya omständigheter kan alltid dyka upp. Som Norges store ripforskare Svein Myrberget uttryckte vid en nordisk viltforskarkongress 1976 (fritt ur minnet): "vi är duktiga på att i efterhand förklara varför det blev så mycket eller så litet ripor som det blev, men vi är inget vidare på att förutsäga hur många de kommer att bli".

Jaktens betydelse

De som har glädje av stora höstbestånd av ripa är jägarna. Enligt vissa beräkningar kan upp emot 50% av ett lokalt ripbestånd falla offer för jägarnas hagelskott en höst. Mer normalt är dock siffror under 30%. När fjälljakten släpptes fri på stora områden 1993 befarade många att ripbestånden skulle få ta mycket stryk och kanske minska drastiskt. Men såvitt man har kunnat se har så inte skett. Visserligen finns inga ordentliga inventeringar från perioden innan, men inget tyder på en nedgång under den tid man uppskattat beståndsstorlekarna. Man har inte heller sett någon effekt på riporna av den störning jakten utgör. De enskilda djurens rörelsemönster är detsamma i områden med intensiv jakt som i jaktfria områden.

En förutsättning för att ripbestånden klarat sig så bra är antagligen att det funnits stora ojägade buffertzoner mellan de jagade områdena. Därifrån har ripor kunnat sprida ut sig. I första hand är det hönorna som flyger långt: upp till tre mil från sina födelsestrakter.

Frågan är då hur man skall tolka enskilda jägares upplevelse av att det fanns mer ripa förr: under tiden före den allmänna fjälljakten. Som nämnts gör bristen på objektiva data från den tiden innan att det inte går att utesluta att de har rätt. Det vore intressant om någon kunde presentera en lokal avskjutningsstatistik. Men avskjutningen beror kanske

mer på jaktens intensitet än på beståndens storlek och siffrorna måste därför korrigeras för detta, något som kan vara svårt.

Å andra sidan kan man inte bortse från att människans minne är mycket selektivt. Vi minns starka upplevelser som år med extraordinär vilttillgång bättre än normalår; speciellt om de föregående råkade sammanfalla med våra första år som jägare. Och riptillgången har som nämnts en tendens att variera starkt.